

97(029)
Б 32

ТАЄМНИЦІ ІСТОРІЇ

О. А. БАЧИНСЬКА, Т. В. ЧУХЛІБ

КОЗАЦЬКА УКРАЇНА

ПІСЛЯ ЗРУЙНУВАННЯ
ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ
(1775-1905)

94(477)
Б 32

ТАЄМНИЦІ ІСТОРІЇ

Олена Бачинська
Тарас Чухліб

КОЗАЦЬКА УКРАЇНА ПІСЛЯ ЗРУЙНУВАННЯ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ (1775–1905)

БІБЛІОТЕКА ХУНС
№ 132969
НАВЧАЛЬНИЙ ФОНД

A152476

Київ
АРІЙ

УДК 821.161.2(477)'06-311.6

Б32

Книгу надруковано в авторській редакції.

Бачинська Олена, Чухліб Тарас.

Б32 Козацька Україна після зруйнування Запорозької Січі (1775–1905). — К. : Арій, 2021. — 352 с. : іл. — (Таємниці історії).

ISBN 978-966-498-755-1.

Пропонована книга продовжує цикл «Козацька Україна» серії «Таємниці історії». У ній викладено історію українського козацтва після зруйнування Російською імперією в 1775 році Запорозької Січі. Основну увагу зацентовано на долі козацьких ватажків та їхніх родин, розкрито політику іноземних держав щодо Гетьманщини та Січі. Хронологічно книга охоплює події останньої чверті XVIII — початку XX століття.

Для всіх, хто цікавиться історією України та козацтва.

УДК 821.161.2(477)'06-311.6

ISBN 978-966-498-755-1

© Бачинська О. А., Чухліб Т. В., 2021

© «Видавництво «Арій»»[®],

художнє оформлення, 2021

© «Видавництво «Арій»»[®], 2021

ПЕРЕДМОВА

Для сучасного шанувальника своєї історії цікавим є той факт, що після ліквідації автономії Гетьманщини і Запорозької Січі — протягом кінця XVIII — початку XX століть — на українських землях мешкала значна кількість населення, яка пов'язувала своє існування з козацьким минулим, традиціями і звичаями в господарюванні, світогляді та побуті. Адже з 1780-х років спадкоємці козацьких традицій намагалися всіляко прилаштуватися до нових політичних і соціально-економічних реалій у складі різних наддержав — Австрійської, Османської та Російської імперій. Хоча, звичайно, у козацькому середовищі виникав значний опір новим порядкам.

Аби не викликати масових повстань і протестів, російський уряд до 1820-х років намагався трансформувати українське козацтво за допомогою компромісних рішень, які проявлялися в різних формах: зміні адміністративної системи, організації тимчасових, не завжди визначених за статусом «козацьких військ», пікінерських і драгунських «козацьких» частин в армії тощо. Це давало змогу певним чином зберігати традиції колишніх гетьманських та запорозьких козаків лише ззовні, що не спричиняло великого опору. Також частину козаків було перетворено на військових поселенців, військово-ополчення, масово переселяли представників козацтва. Саме внаслідок таких переселень українці освоїли Кубань.

Однак такі заходи імперського центру не давали можливості остаточно розв'язати «козацьку проблему», а лише допомагали контролювати українське козацтво через тривалі та

болісні для нього перетворення. Поступово відбувається трансформація козацької служби: від активних військових завдань до внутрішніх охоронно-патрульних і поліцейських функцій у межах Російської імперії. Зі свого боку козацьке населення України протягом усього XIX століття намагалося поновити організаційні засади свого життя, зберегти давні традиції та звичаї.

На теренах Османської імперії впродовж кінця 1770-х — 1820-х років українські козаки пройшли шлях від існування окремих розпорошених, не визначених за статусом груп до інституалізації та оформлення об'єднаного центру — Дунайської Січі. Українці отримали досвід перебування в складі не лише воєнізованих частин Високої Порти, але й Австрійської імперії, що окреслило основні місця проживання колишніх запорожців. Санкт-Петербург, намагаючись припинити перебування запорожців на території Османської імперії, використовував різноманітні заходи — «приватні запрошення», оголошення амністій, надання пільг і привілеїв тим, хто погоджувався повернутися, створення штучних козацьких формувань, які лише зовні нагадували Військо Запорозьке. Однак це не мало значного ефекту, а основними причинами переходу задунайських козаків у межі Російської імперії в 1828 р. стали соціально-економічні проблеми.

Із 1830-х років унаслідок реформувань воєнних структур Російської імперії існування українського козацтва характеризувалося уніфікацією козацьких військ на півдні України через «Положення» на зразок Війська Донського, ліквідацію особливостей регіонального управління та збереження деяких привілеїв козацтва Лівобережної України. У 1860-х роках було розформовано останні козацькі іррегулярні угруповання в Південній Україні, що спричинило поступове злиття козацтва з іншими верствами суспільства. Хоча на території Полтавської і Чернігівської губерній аж до початку XX століття проживало близько одного мільйона українців, які неодмінно записувалися до різних реєстрів як козаки. По суті, козацька

верства, що передбачала окремий світогляд і характер поведінки, збереглася не лише на території Чернігово-Сіверщини, Полтавщини та Наддніпрянської України, але й за межами традиційних українських територій.

Пророчими були слова видатного історика та громадсько-політичного діяча ХІХ століття Миколи Костомарова, який у зверненні до московського слов'янофіла Аксакова заявив, що «росіяни помиляються, коли думають, що знають український народ: вони не підозрюють, що на дні душі кожного вдумливого й недурного українця спить Виговський, Дорошенко й Мазепа — й прокинеться, коли настане слушний час». Існування козацького середовища та усвідомлення спільного для різних соціальних прошарків населення козацького минулого, його яскравості та своєрідності сприяло пробудженню в багатьох українських родинах зацікавленості своїм минулим, вивченню історії козацтва, збиранню сімейних документів, архівів тощо.

Попри всі соціально-економічні трансформації в межах іноземних імперій, українське козацтво зуміло зберегти в пам'яті власні традиції, які стали проявлятися вже під час бурхливих революційних подій початку ХХ століття.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
«ДІТИ БЕЗ ГНІЗДА».....	6
КОЗАЦЬКИЙ МОНТЕ-КРИСТО.....	20
БУЗЬКІ КОЗАКИ.....	28
ХТО ЗАСНОВУВАВ УКРАЇНСЬКІ МІСТА?.....	43
СЛУЖБА КОЗАЦЬКОГО КАНЦЕЛЯРИСТА.....	47
ІМПЕРАТРИЦЯ «ТЮРМИ НАРОДІВ».....	55
«НА ЧИЙ ЗЕМЛІ СТОЇМО, ТОМУ Й СЛУЖИМО».....	61
УКРАЇНСЬКІ КОЗАКИ ТА РОСІЙСЬКИЙ ГЕНЕРАЛІСИМУС.....	71
ПОПЕРЕДНИКИ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО.....	81
ЯК КОЗАЦЬКІ ДІТИ ПОЕТАМИ СТАВАЛИ.....	87
«ДРУГИЕ ОБЫЧАИ...».....	96
ТУРЕЦЬКА СЛУЖБА.....	99
КОЗАКИ В «ШАХОВИХ ПАРТІЯХ» ІМПЕРІЙ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	108
УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛЯЦТВА В ПЕТЕРБУРЗІ ТА МОСКВІ.....	118
ЗАПОРОЗЬКА СІЧ У ТУРЕЦЬКОМУ КАТИРЛЕЗІ.....	132
ПЕРШІ ВЧЕНІ-КОЗАКОЗНАВЦІ.....	142
УСТЬ-ДУНАЙСЬКЕ БУДЖАЦЬКЕ КОЗАЦЬКЕ ВІЙСЬКО.....	148
ВЕРХНІЙ ДУНАВЕЦЬ — ОСТАННЯ СІЧ.....	157
КОЗАК-ВЕЛЬМОЖА ТА ЙОГО МАСТОК.....	169
«МАЛА БАТЬКІВЩИНА» ГЕНІЯ.....	175
БУДЖАЦЬКИЙ «КУТ».....	180
СТВОРЕННЯ ГОГОЛЕМ МІФУ ПРО УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО.....	195
ПОЛЬСЬКИЙ ШЛЯХТИЧ НА ЧОЛІ КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА.....	206

Як писали історію України та козацтва.....	213
ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПРО ГЕТЬМАНІВ УКРАЇНИ	224
ТОПОГРАФ, ПРОСВІТНИК, ОТАМАН.....	230
ГЕНЕРАЛЬСЬКА ДИНАСТІЯ	238
ДРУГЕ «АЗОВСЬКЕ СИДІННЯ»	242
«ВІРНІ КОЗАКИ».....	253
ЧОРНОМОРСЬКІ КОЗАКИ НА КУБАНІ.....	264
ОТТОМАНСЬКЕ КОЗАЦЬКЕ ВІЙСЬКО САДИКА-ПАШІ.....	276
СПРОБИ «ПРИРУЧЕННЯ» КОЗАЦТВА.....	282
ЯК КОЗАКИ З НАПОЛЕОНОМ ВОЮВАЛИ	292
«ПОЛЬСЬКІ СПРАВИ» В КОЗАЦЬКОМУ ЖИТТІ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	300
ГЕНЕРАЛІТЕТ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ.....	309
ЧИНОВНИКИ НА СТОРОЖІ КОЗАЦЬКИХ ІНТЕРЕСІВ.....	314
ТРАДИЦІ СТАРОДУБЩИНИ	323
КОЗАЦЬКИЙ СОЦІУМ	333
МІСЬКА МОДА НА «КОЗАЦЬКОМУ ГОРОДІ».....	340
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	347

У книзі викладено історію українського козацтва після зруйнування Російською імперією в 1775 році Запорозької Січі. Основну увагу зацентовано на долі козацьких ватажків та їхніх родин, розкрито політику іноземних держав щодо Гетьманщини та Січі. Хронологічно книга охоплює події останньої чверті XVIII — початку XX століття.

